

HORVÁTH GÉZA

„AKÁRCSAK EGY ISTEN, ÚGY ÉLEK ITT ÉS KOMPONÁLOK...” 200 ÉVE JÁRT ELŐSZÖR FRANZ SCHUBERT ZSELÍZEN

SCHUBERT ÉLETE – DIÓHÉJBAN

Franz Schubert 1797-ben született a ma már Bécs belvárosához tartozó Lichtentalban. Édesapja tanító volt. Testvéreivel együtt ő is apja iskolájában ismerkedett meg az írás-olvasás alapjaival. Zenei tehetségének már gyermekkorában számos jelét adta, ezért a zenéhez csak alapfokon értő apa a lichteráli plébániatemplom karnagyához, Michael Holzerhez irányította, akinek azonban hamarosan rá kellett jönnie, hogy a tanítvány felülmúlta mesterét. Édesapja fiából is mindenáron tanítót vagy papot szeretett volna faragni. Így került Franz Schubert 1808-ban a bécsi Városi Konviktusba, ahol – többek közt – Antonio Salieri (1750–1825) is tanára volt. Schubert már konviktusbeli éveiben számos remekművet szerzett, ám a tanárai nem nézték egyértelműen jó szemmel, hogy zeneszerzői aktivitása miatt egyre inkább hanyagolja a többi tantárgyat. Salieri „szakmai gyámkodása” is egyre inkább terhes lett az ifjú zeneszerző számára: többre, másra vágyott, mint amit mestere kijelölt számára. A konviktus elvégzőkből többnyire tanító, pap vagy karnagykántor lett. Schubert ezek egyikét sem kívánta túlságosan, ezért – családja nem kis felháborodására – 1813-ban kilépett a konviktusból, majd – hogy mentesüljön a katonai szolgálattól – beiratkozott a Szent Anna Iskolába, ahol tíz hónapi előkészület után tanítói vizsgát tett. Három éven át segédtanító volt apja iskolájában, majd apja kieszközölte számára, hogy a tanítói munkával végleg felhagyni készülő fiának 1817-ben egyéves fizetés nélküli szabadságot engedélyezzenek.

A tanítói állás sem járt vagyonszáddal, de még ezt a szerény fizetését is elveszítve barátai segítségére szorult, akik szállást, kottapapírt, étkezést biztosítottak számára. Ebben a helyzetben érte őt a szerencse, hogy az Esterházy-család szolgálatába szegődhetett. Így került először 1818-ban, majd 1824-ben Zselizre mint a grófi család gyermekeinek ének- és zongoratanára. Bécsbe hazatérve kizárólag zeneszerzésből élt (tengődött). Közben súlyos beteg volt. Kb. 600 romantikus dalt (helyesebben: Liedet), számos zongoraművet, kamaraművet és nyolc szimfóniát is írt. Szeretett volna híres opera-

szerezővé válni, de ezekből alig néhányat sikerült saját meglepedésére befejeznie: daljátékok, operettek, operanyitányok, operatöredékek jelzik, hogy merre fejlődött volna, ha 31 éves korában, 1828. november 19-én végleg ki nem esett volna a toll a kezéből.

SCHUBERT ZSELÍZI ÉVEI

A galántai ághoz tartozó Esterházy János Károly (1777–1834) és neje, Tolnai Fesetics Rozina (1784–1854) családja télen Bécsben, késő tavasztól őszig Zselizen élt. Hogy gyermekeik (Mária [1802–1837], Karolina [1805–1851] és később Albert [1813–1845]) tanítása ekkor se szüneteljen, magukkal hozták néhány házitánítójukat. Ám a zenetanárok nyáron nem szívesen hagyták el a számos fellépést kínáló Bécset, ezért a családnak alkalmas zongora- és énektanár után kellett néznie. Szerencsés véletlen volt-e, ma már nehéz lenne megállapítani, hogy a család közeli ismerőse, Johann Karl Unger (az Esterházy-birtokok jószágigazgatója) látókörébe került a segédtanítói állását feladni készülő Franz Schubert. Nem állíthatjuk biztosan, hogy a gazdasági tanácsos énekesnő leánya, Caroline Unger személyesen találkozott Schuberttel, az azonban tény, hogy a műveitől el volt ragadtatva. A gróf bízott az énekesnő szakvéleményében, és ajánlását elfogadva szerződtette az ekkor 21 éves zeneszerzőt Mária és Karolina grófkisasszonyok zenetanárának. Schubert – apja tiltakozása ellenére – elfogadta a felkérést. A gróf személyesen nem foglalkozott a zeneszerző Zselizre juttatásával, elszállásolásával, étkeztetésével, bérezésével – ezeket a teendőket a cseh származású ispánjára, Már Jánosra bízta. Schubert 1818. július 7-én és 8-án utazott bérkocsival Bécsből Hainburg, Pozsony és Esztergom érintésével Zselizre. Az ispánlakban kapott szállást. Ez az épület a mai Schubert és Komenský utca sarkán állt, a park bejáratával szemben. (Sajnos, ezt az épületet az 1970-es években lebontották, és egy szocreál irodaépületet emeltek a helyére.) A zeneszerző leveleiből egyértelműen kiolvasható, hogy élete legboldogabb hónapjait töltötte az Esterházy-uradalomban. A barátainak 1818. augusztus 3-án küldött levelében ezt írja: „...*En valóban*

kitűnően érzem magamat. Akárcsak egy isten, úgy élek itt és komponálok, mintha ennek így kellene lennie.”

Schubert, aki otthon segédtanítóként kudarcot vallott, itt eredményes zenetanárrá vált. A grófkisasszonyok tehetséges énekesek voltak, és zongorajátékuk is látványosan fejlődött. Valószínű, hogy a zeneszerző a négykezes műveit is felhasználta az oktatásra: biztonságot jelenthetett tanítványai számára, ha a kísérő szólamokat a zeneszerző játszotta. Nem lehet véletlen, hogy Schubert az átlagosnál több négykezes művet írt zselízi éve alatt, mint máskor. (28 négykezes zongoradarabjából 11-et Zselizen vetett papírra.) Anyagi helyzete olyannyira megjavult, hogy ezúttal ő igyekezett kisegíteni bátyját, Ferdinandot. Az itt komponált Német gyászmise (*D 621 Deutsches Requiem in g*) szerzőjeként Ferdinand Schubert nevét tüntette fel, így őt illette a tiszteletdíj. E művet először egy bécsi árvaházban adták elő Ferdinand Schubert vezényletével, aki az árvaház aligazgatójának ajánlotta a művet. 1828-ban újra kiadták, de ekkor már Franz Schubert neve alatt.

Nem lehet kétséges az sem, hogy miért épp Zselizen írta a *D 619 Singübungent* (Énekgyakorlatokat). A szoprán és alt szólamra írt, számozott basszussal ellátott kottából egyértelmű, hogy a szoprán szólamot Mária, az altot Karolina énekelte, míg a kíséretet maga a zeneszerző játszotta.

Schubert műveinek legalaposabb jegyzékét Otto Erich Deutsch (1883–1967) zenetörténész készítette el. A jegyzék szám előtti D betű is a Deutsch névre utal. Nem volt egyszerű dolga, hiszen Schubert rengeteg olyan kéziratot hagyott ránk, amelyről hiányzik a keltezés (időpont, hely) és olykor a zeneszerző neve is. Nem csoda tehát, hogy egy-két alkalommal Deutsch is tévedett. Például a Petrarca-sonettek esetében. Kovács Károly zselízi lelkész – elveszettnek hitt kéziratában – bizonyítja, hogy a *D 628* számú *Sonett I.* és a *D 629* számú *Sonett II.* még Zselizen, de a *D 630* számú *Sonett III.* pedig már Bécsben született. (A megtalált kézirat alapján írtam a *Franz Schubert Zselizen* című könyvemet, amely 2000-ben jelent meg a

Az egykori Schubert-mellszobor Zselízen
(fényképezte: Horváth Géza)

Lilium Aurum kiadóban.) A magyarázat pedig nagyon is észszerű: az első két szonett fordítója August W. von Schlegel, a harmadiké pedig J. D. Gries; tehát amíg a szerző Zselízen tartózkodott, a kastély könyvtárában Petrarca költeményét Schlegel fordításában találta meg, Bécsben azonban egy másik fordítást kellett elővennie.

Első zselízi szolgálatából 1818. november 19-én ért haza Bécsbe. A lányok tanítását Bécsben is folytatta, amire szüksége is volt, mert a Zselízen

szerezett keresetét hamarosan felélte. A zeneszerzőt hat évvel később, 1924-ben hívták meg ismét Zselízre. 1824. május 26-án ért a grófi uradalom területére ugyanazon az útvonalon, mint első alkalommal. Eleinte rövid ideig a kastély déli szárnyában lakott, majd átköltöztették az onnan nem messze épült Baglyos-házba (amelyet ma sokan helytelenül „Bagolyvárként” emlegetnek). A németül kommunikáló grófi család szóhasználatában „Eulenhause bei der Schweizerer” (a tejgazdaság melletti

baglyos ház) volt a hivatalos neve. A ház homlokzatán látható bagoly-dombormű valószínűleg azt jelképezte, hogy ez a ház az uradalom művészei, tudósai számára épült. Schubert az aprócska manzárdszobában lakott, ahol zongora sem volt. (Ez az épület ma városi múzeum, manzárdszobája pedig Schubert-émlékszoba.) Korántsem érezte magát olyan jól, mint 1818-ban. Hogy az egy évvel korábban jelentkező súlyos betegsége érezte-e még hatását, vagy a Karolina grófkisasszony iránt érzett állítólagos reménytelen

szerelme volt-e búskomorságának oka, azt ma már nehéz lenne kideríteni. Pedig a zselízi kastélyban gyakran vendégeskedő Schönstein báró szerint ekkor már a zeneszerzőt a grófi család is nagyra tartotta, abban a megítélésben is részesült, hogy a grófék asztalánál, a családdal együtt reggelizett. Schubert szeptember 21-én írta barátjának, Schobernek: „*Most itt ülök Magyarország kellős közepén, ahová, sajnos, másodszor csábítottak engem. Nincs itt senkim, akivel egy okos szót válthatnék...*”

Ha Schubert nem járt volna Zselízen, bizonyára sohasem figyelt volna fel a magyar muzsikára. Érdekesnek találta, felhasználhatónak ítélte az itt hallott, számára egzotikus népzene. Persze nem úgy, ahogy szentimentális (vagy inkább giccses) festményeken láthatjuk: Schubert kottapapírral a kezében hallgatja az erdőben muzsikáló és táncoló cigányokat. Több helyen is olvashatjuk, hogy Schubert a kastélyban állítólag figyelmes lett egy konyhai cseléd lány énekére; a dallamot még sokáig dúdolta, és le is jegyezte. Később egy zongorakompozícióban használta fel. Elképzelhető, de ezt még senkinek nem sikerült bizonyítania. Hallhatta a híres zselízi cigányzenészeket, akik akkor keresettek voltak Pesten, Budán, Pozsonyban, sőt Bécsben is. És szlovák népdalokat is hallhatott, de nem azért, mintha akkor már szlovákok is éltek volna Zselízen (ahogy ezt már több helyen is olvashattuk). A szlovák summások csak az aratás idejére költöztek ide. Munkájuk végeztével (délután vagy koraeste) szálláshelyükön, a kastélytól tíz percnyi járásra levő Dombi-majorban énekelgettek. (Ekkor még – sötétedésig – a helyi parasztok a határban voltak, igazi magyar népzene tehát Schubert aligha hallhatott.) Két műnek a címe is elárulja, hogy hatott rá a magyar muzsika. A *D 817 „Ungarische Melodie” in h für Klavier* és a *D 818 Divertissement à l'hongroise in g für Klavier zu 4 Händen* bevalloottan magyar dallamokból építkeznek. Hans Dieter Kiemle szerint, aki az 1990-es években Zselízen kutatta a Schubert-emlékeket, egy beszélgeté-

sünk során igyekezett meggyőzni arról, hogy a *D 733 Trois Marches Militaires für Klavier zu 4 Händen* hallhatóan verbunkos elemeket tartalmaz.

Schubert második zselízi tartózkodása 1824. október 16-án ért véget. Ezúttal – rövidebb útvonalat választva – Verebély, Diószeg és Pozsony érintésével – utazott haza Schönstein báró társaságában Bécsbe.

LEGENDÁK ÉS VALÓSÁG

Egy legenda kialakulásához elég egy bő fantáziával megáldott mesélő és egy hiszékeny közönség. Sajnos, a legenda gyártáshoz maga a grófi család is hozzájárult. Az Esterházy-örökös Auersperg-Breunner család archívumában van egy fotó, amely a Zselízzel szomszédos Tergenyén készült a két háború között. A képen egy malom, és alatta kézírással egy szöveg olvasható: „*Schubert-Mühle in Tergenyne*” (a tergenyei Schubert-malom). Sokan úgy tudják, hogy Schubert gyakran kilovagolt Tergenyére, ahol több németajkú család is élt, akiket egy kolera-járvány után telepítettek Nyitrabányáról és Jánosgyarmatról a faluba. Állítólag szerelmes lett a molnárlányba, és neki írta a *Die schöne Müllerin* című dalt. Ez a történet több ponton is sántít. Ma már tudjuk, hogy a tergenyei molárnak nem volt lánya. Az sem biztos, hogy a *Müllerin* alatt molnárlányt kell-e értenünk, nem pedig molnárnét. Így egy kicsit még pikánsabb lenne a történet. A nagyobb baj azonban az, hogy a dalciklus szövegét Wilhelm Müller írta (még 1818-ban), akinek semmi köze nem volt sem Zselízhez, sem Tergenyéhez. Azt sem tudjuk, hogy tudott-e Schubert lovagolni. De ha már szenzációt keresnénk, akkor inkább azt kellene észrevennünk, hogy a „Müller-dalok” hozták össze Schönstein bárót Schuberttel. Schubert Zselízen ajánlotta a gyönyörű tenorhanggal megáldott bárónak a dalciklust. A báró ezt követően – ha csak tehette – a Müller-dalokkal lépett fel, Schubert zongorakísérete mellett.

Egy másik legenda, hogy a zeneszerző Esterházy Karolinának írta az *Ave Mari-*

át. Ez még nem lenne nagy ügy. A mese azonban úgy szól, hogy amikor Karolina férjhez ment, az esküvő alatt a templomban Schubert eljátszotta a művet. A grófkisasszony ezt hallva és az orgona mögött Schubertet megpillantva ájultan esett össze az oltár előtt. Aki egy kicsit is tisztában van az életrajzi adatokkal, annak könnyű rájönnie, hogy ebből semmi sem lehet igaz. Először is: Schubert 1828-ban meghalt, Karolina pedig 1844-ben kötött házasságot Pozsonyban. Másodszor: a művet (*D 839 Ellens Gesang III*) Schubert bizonyíthatóan Bécsben alkotta egy skót író, Walter Scott szövegére.

KI IS VOLT VALÓJÁBAN SCHUBERT?

Az első romantikus? Szüntelenül a klasszikus muzsika tökélyére törekedett; szeretett volna Beethovenhez hasonlóvá válni, mindazonáltal szakítani akart a múlttal. Észrevétlenül lett egy új zenei korszak úttörője. Több méltatója is elmesésen a *romantikus zene klasszikusának* nevezi. Kb. 600 „Lied”-et írt, de ezzel új műfajt is teremtett; ezért sem helyes a Liedet magyarul dalnak nevezni. Nem szerette a magányt, művésztársaival gyakran találkozott, velük mulatozott, de ezeket a „schubertiádákat” hiba lenne dorbézolásként elképzelni. Sok Lied ilyenkor hangzott el először a maroknyi közönség előtt jobbnál jobb énekesek (gondoljunk csak Johannes Voglra!) és Schubert előadásában. A zongoraszólam ebben a műfajban nem tekinthető alacsonyabb rendűnek, mint az ének, tehát nem helyénvaló *zongorakíséretnek* nevezni. Ebben mindenképp különbözik a Lied a daltól. Schubert érezhetően könnyen komponált kórusműveket, miséket és hangszeres zenét is: szimfóniákat, kamarazene, zongoradarabokat, táncokat, operanyitányokat... Rövid élete miatt azonban nem sok ideje maradt arra, hogy saját magát népszerűsítse (ma úgy mondanánk: „népszerűsítse”). Utólag nehéz megítélni: ismerné-e az utókor a nevét, ha nem Liszt, Schumann és Brahms lett volna legelszántabb propagátora?

Esterházy Franciska akvarellje az Ispánlakról (Inspektorhaus) (Gaál Géza reprodukciója)